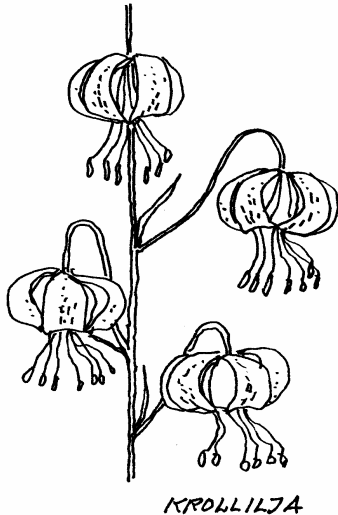

Några kulturväxter på Salsta

Parklandskapet kring Salsta slott innehåller både ängsmark och skuggiga lundar. Här finns förvildade kulturväxter som troligen funnits i flera århundraden och överlevt genom sin härdighet, robusthet och förmåga att sprida sig. I slutet av juni kan man njuta av krolliljan som är underbart vacker både som enstaka blomma och i massverkan i en blomsteräng. I skuggan av träden frodas vänderoten som har friskt bladverk och som blommar i juli med små rosa blommor. Utmed den romantiska stigen klänger humle på trädstammarna. Växterna har uppskattats under århundraden för skönhet och för användbarhet.

Krolliljan omtyckt av Linné

Liljesläktet representerar de äldsta kulturväxterna. Liljan fanns minst 1000 år f.Kr i Egypten. Man vet också att liljan förekom i Grekland och Rom under antiken och tidigt även i Kina och Japan. I löksläktet *Lilium* finns ca hundra arter med utbredning i Eurasien och Nordamerika. Det största antalet arter finns i Kina och Himalaya. För ett par hundra år sedan var dock endast ett fåtal arter kända, bl.a. krolliljan, *Lilium martagon*.

Krolliljan växer vild i ett bälte från södra Europa och Mindre Asien genom Ryssland och Sibirien ända bort till Mongoliet. Krolliljan är en odlad perenn som lätt förvildas. Det tar dock ca sju år för en frösädd krollilja innan den blommar för första gången. Den förekommer ofta i parker vid slott och herrgårdar.

Krolliljan blir cirka en meter hög, ibland ännu högre. Blommorna är rödlila och mörkprickiga eller vita. Blommorna är hängande och samlade i klasar. Blomman är några cm bred och har tillbakarullade kronblad. På den upprätta stjälken finns flera nivåer av kransställda lansettlika blad. Blommorna har en form som påminner om en turban. Artnamnet *martagon* sägs komma från ett turkiskt ord för turban eller av den romerske krigsguden Mars.

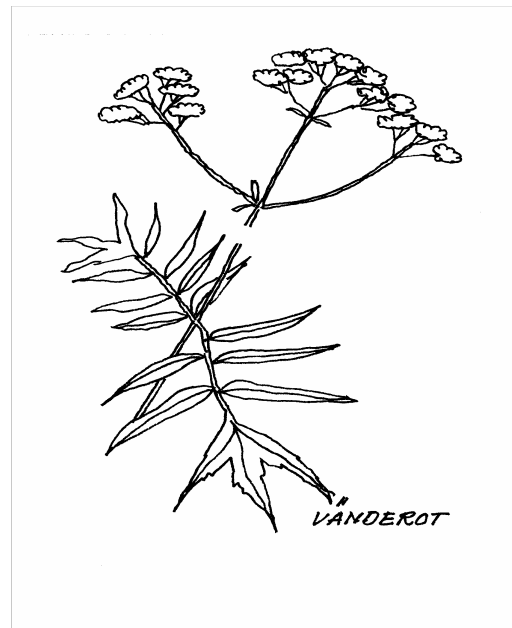
Carl von Linné planterade både den violetta och den vita varianten av krolliljan på sitt sommarboställe Hammarby under de tjugo år han bodde där fr.o.m. 1758. Den förvildade krolliljan finns ännu kvar på Hammarby. Krolliljan förekommer också riktigt på en äng på Altomta gård som byggdes av ostindiefararen Carl Gustaf Ekeberg på 1760-

talet. Under sina resor samlade han växter till vännen Carl von Linné, bl.a. fjorton tebuskar från Kina hösten 1763. Kan det möjligen vara så att Ekeberg fick plantor av krolliljan av Linné och att plantor från Altomta överfördes till Salsta? Eller fanns krolliljan ännu tidigare på Salsta?

Läkevänderoten hjälper mot det mesta

Släktet *Valeriana* innehåller omkring två hundra arter med utbredning i Europa, Nordamerika,

Asien och Sydamerika. Släktnamnet *Valeriana* användes redan på 1300-talet. Namnet lär komma från latinets *valere* som betyder "förmå" eller *valor* som betyder "förmåga, kraft".

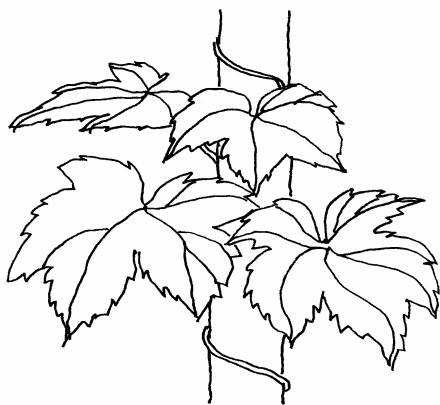

Läkevänderoten, *Valeriana officinalis* är en medicinalväxt som använts länge för medicinska ändamål. Roten sägs "vända sjukdomsförlopp". *Valeriana* har en dämpande effekt på centrala nervsystemet. Roten kan användas i soppor och grytor men också som bete i råttfällor. Det sägs att avkok av roten blir ett renande ansiktsvatten och kan tillsättas badvattnet. En torkad rot som fått dra i vatten ett halvt dygn lär ge en dryck som är bra mot tillfällig sömnlöshet, som hjälper vid tillfällig nedstämdhet och mot huvudvärk, som häver kramp i mellangärdet och som piggar upp vid psykisk utmattning. Idag förekommer vänderoten både i läkemedel och naturläkemedel. Vänderoten bör uppenbarligen ha sin plats i varje välsorterad ortagård!

Vänderoten kan bli närmare en meter hög och växer gärna i bestånd i halvskuggiga och fuktiga lägen. Växten har en tjock jordstam. Bladen är smala och tandade och växer i par. De små skära blommorna formar kvastlika knippen och växer på håriga stjälkar. Roten har en stark lukt som tilltalar katter, men som inte är särskilt angenäm för människor.

Humle för ölframställning under århundraden

Humle, *Humulus lupulus*, förekommer i Europa, Asien och Nordamerika. Under romartid lär humleskott om våren ha varit en omtyckt grönsak som koktes och åts som sparris. Humle har odlats i Sverige sedan 1200-talet och använts för öltillverkning. Humle påträffas ofta omkring gårdar och gamla boplatser i hela Sverige, dock främst i mellersta Sverige och i Sydsverige.

HUMLE

Ölet får sin karaktäristiska smak av bitterämnen, bl.a. *lupulon*, i honblomställningarna. Under många århundraden fanns regler för humleodlingen. Humlegårdar anlades och

bestämmelser angav hur mycket humle gårdarna skulle leverera. Mängden humlestänger berodde på gårdens eller hemmanets storlek. Humle ingick i den skatt, tiondet, som skulle lämnas till kyrkan ända in på 1800-talet. Idag importeras humle från Tyskland och Tjeckien för öltillverkning.

Men humle har också andra användningsområden. Avkok av blommorna kan användas i badvattnet. Alkoholstänkta humlekottar i en tygpåse ger en doft som hjälper mot sömnlöshet. Te bryggt på humle är rogivande, antiseptiskt och bra mot magbesvär. Humle kan också blandas i annat örte. Humle har även använts som spånadsväxt för utvinning av fibrer som använts bl.a. till korgarbeten.

Humlet växer i rankor. Bladen påminner om vinrankans. Bladskäften och stjälkarna har små hakar som fäster rankan vid humlestören. Under en enda säsong kan rankan växa upp till sju-åtta meter. Månnro man har serverat hem-bryggt öl på Salsta under århundradena?

Kristina Berglund

Underlag för denna artikel är hämtat från olika trädgårdsböcker samt från *Den virtuella floran* upprättad av Naturhistoriska riksmuseet, <http://linnaeus.nrm.se>.